

ЗАМАН

Газета издается на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ЧАКЪЫРЫУ

Биз - Россейбиз, аны ючюн - биргебиз

Россей Федерацияны Север-Кавказ федеральный округга кирген субъектлерини башчыларыны бирге этген заявлениялары

Биз, Россей Федерацияны Север-Кавказ федеральный округга (СКФО-гъа) кирген субъектлерини башчылары, Россей Федерацияны Президентини Север-Кавказ федеральный округда толу эркинликке келечиси С.А.Меликов бла бирге Дагъыстанны жеринде болуп, регионну халкларыны бир бирлери бла кибики, Россейни башха халкларыны барысы бла да огъурлу кюншулукъда эмда шухлукъда жашау этуноу ахшы тёрелерин кючлендирирге кереклисини юсюнден бирге заявление этебиз. Россейли кыралны ич эм тыш политикасына бирча ыразы болганыбызны билдирип, Президент эмда кыралны миллет башчысы Владимир Владимирович Путин тутхан ызыны бирча толусунлай кырабыл кёргенибизни, ол жаны бла бир ниетли болганыбызны чертебиз.

Биз кеслерини энчи культуралары, адет-тёрелери болгъан, бир тарых къадарлары, бир аскер эм уруну жигитликлери, бир белгилери, бир культура эм граждан сезимле бирикдирген россейли миллетге эрттеден бери къошулгъан халкъланы келечилерибиз. «Биз бирге болгъанда – Россейбиз» - ма ол ниетди халкларыбызны мындан ары айнууларыны баш кючу, жууукъ эм келир заманларыны мурдору да.

Совет Союз чачылгъандан сора жыллада бизни арабызда байламлыкъла кырыусузгъа кетгендиле деп алай кырабыз. Тыш кыраллы культура, ол бизге сингдирирге кюрешген жорукъла, ниетле да бизни адеп-къылыкъ мурдорубузну бузгандыла. Аны хатасындан Кавказ халклагъа кеп

къыйынлыкъла сынаргъа тошгенди, ала бирде уллу бушуугъа айлангандыла.

Аны бла байламлы биз Север Кавказны, Россейни социальный-политика кенглигини бир кесегинича, экономика эм культура бирлигин кыйтарыу жаны бла мадарланы артыкъда магъаналыгъа эмда кереклиге санайбыз. Анга Россей Федерацияны Правительствоосуни Председатели Д.А.Медведевни башчылыгында СКФО-ну социальный-экономика айнуууу вопрослары жаны бла правительствоу комиссияны иши эмда Россей Федерацияны Къырал советини 2014 жылда декабрьде бардырылгъан жыйылыуунда къабыл кёрюлген стратегия документни –Россей Федерацияны кырал культура политикасыны мурдорларын- жашауда бардырыу артыкъда уллу себеплик этерге боллукъ эдиле. Ол муратха жетиуде Кавказны халкларыны культура эм спорт фе-

стивальлары, «Машук» Север-Кавказ жаш тёлу форум, Север-Кавказ федеральный округда асламлы информация органланы форумлары эмда бирге бардырылгъан башха ишле да уллу магъананы тутадыла.

Миллетле, регионла аралы бирге ишлеуноу тирилтирге себеплик этерик экономика эмда культура башламчылыкъла этерге, аланы жашауда бардырыгъа керек болганына биз тюшоннгенбиз. Ол санда Россей Федерацияны Север-Кавказ федеральный округда субъектлерини экономика эм культура министрлери интеграция программаланы бирге жарашдырсала иги боллукъ сунабыз.

Кеп кавказ халкылада жюрюген «Ахшы кюншу туугъан кырындашдан эсе игиди» деген нарт сёзюно юлгоге келтирип, СКФО-ну регионларында жашагъанланы барысын да бизни битеулоу хазнабызны, ата-балларыбыз ёмюрледен бери кырап

келген маданият эм адеп-къылыкъ мурдорубузну сакъларгъа, россейли миллетни бирлигин кючлендирюге жууаплы кёзден кырагъа, Россейни байкъландыргъан эмда деменгиле этген хар затха да бек сакъ болургъа чакъырабыз. Уллу Ата журт урушда Хорламны 70-жыллыгыны аллында аны магъанасы бютон ёседи. Биз аны ючюн къанларын, жанларын да аямай кюрешгенлени алларында баш урабыз, аланы эсде тутуу бизни сыйлы борчубузду. Биз жаш тёлюноу ата журтлуларыбызны жигитликерин терен сезерге чакъырабыз- сиз хорлагъанланы, дуняны ёлетден азатлагъанланы намысларын тюшюрмезге, бийикде тутаргъа керексиз.

Аны бла байламлы эсде тутуу жаны бла патриот ишлеге жаш адамланы тири кыатышыулары, кеслерини да башламчылыкъ этиулерни артыкъда магъаналыды. Уллу Хорламгъа итিনিулок, бизни ахшы адет-тёрелерибизни кыоруулар ючюн, битеумиллет биригиулок бизге бююнлюкде да бек керек болуп турады, заманны сынауларына тийишли жууапла берир ючюн.

Ахырында айтырыгъыбыз: Россейли кыралны битеу дуняда сыйы кётюрюлген эсе, бизни кеп миллетли кыралыбызны алжаусуз айнуууу жолуна кыйтхан эсе, ол жалаанда Президентге Владимир Владимирович Путин айырылгъаныны хайырындан болганды.

Россейни битеу халкларыны, миллетлерине, динлерине да кырамай, миллет башчыбызны тегерегинде бириккенлери сабийлирибизни ырахатлы келир заманларын кыраууноу кючлю мурдоруду. Биз - Россейбиз, аны ючюн - биргебиз.

ЭСЕПЛЕ ЧЫГЪАРЫУ

Лауреатланы сыйлагъандыла

Кеп болмай Бахсан районну администрациясыны юйюнде озгъан жылда тюрлю – тюрлю шахар эришуледе хорлагъанланы, лауреатла болгъанланы белгилегендиле. Муниципалитетде ётдюрюлген конкурсла, биринчиден, жаш адамла тюз жолдан таймай, наркотиклеге, коррупциягъа, низамсызлыкъгъа, терроризмге къажау болур ючюн бардырылгъандыла.

Ол кюн жыйылгъанла жаш адамланы электрон слайдларына, видеороликлерине кырагъандыла. Кёрюзюлген материаллагъа бийик багъа бичгендиле.

Районну администрациясыны башчысы Хачим Мамхегов жамауатны жашаууна тири кыатышхан жаш адамлагъа, башында сагъынылгъан буюкълукълагъа тенглери ажашып кыатышмаз ючюн, ангылатыу ишле бардыргъанларына ыразылыгъын билдиргенди. Келир заманда къайда да санитар – экология болумгъа да эс бурургъа керек болгъанын чертгенди.

Жыйылыуу ахырында алчы жер алгъан жаш адамлагъа дипломла эм эсде кыалырча саугъала берилгендиле.

Бизни корр.

ПАРЛАМЕНТ

Багъаланы тутхучсуз кётюрююню таукел тыяргъа

Ол келтирген шартлагъа кёре, былтыр ведомствогъа «Конкуренцияны къоруулау юсюнден» закону 10-чу статьясына бузукълукъ этилгенине 85 тарыгъуу келгенди. Асламында газ эмда электричество бла жалчыхан компанияланы ишлеринде кемчиликлени юслеринден баргъанды сёз. Алада телеуле асыры уллу болгъанларын, газны тыйгъанларын айтып жаза эдиле. Алага кёре 21 материал ачылгъанды. Аланы тинтгенден сора монополиялагъа кёре законлагъа 18 бузукълукъ этилгени тохташдырылгъанды. 16-ты компания административ жууапха тартылгъанды, битеу да бирге 3,2 миллион сом тазир салынгъанды.

Депутатла сюзюлген проблема артыкъда магъанала болгъанларын чертгенди. Закон сакъланмагъаны юсюнден тарыгъуула Парламентте да келгенлери анга шагатлыкъ этеди.

КъМР-ни Парламентини президиуму кезиулю жыйылыуунда «правительству сагъатны» чеклеринде монополиялагъа къажу законла Къабарты-Малкъарда къалай толтурулгъанлары сюзюлгенди. Аны юсюнден доклад бла РФ-ни Монополиялагъа къажу федеральный службасыны КъМР-де Управлениясыны таматасы Казбек Пшиншев сёлешгенди.

Монополиялагъа къажу федеральный служба предпринимательни сейирлерин къоруулау вопрослары тамаллау да жууалды. Казбек Пшиншеви айтханына кёре, бузукълукъланы асламы муниципальный власть органа жерлине арендагъа бергенлеринде неда сатханларында этиледи.

Докладны сюзюлгенден сора депутатла эсертиуле къабыл кёргенди. Алада ФАС-ха гитче эм орталыкъ бизнес бла кюрешгенлеге консультация болушлукъ этерге, жашау журт-коммунальный жумуш-

ланы толтургъан мюлклене ишлерин тинтгенле турургъа, жер-жерли власть органла бла бирге ишлерге кереклиси белгиленгенди. Андан сора да, газ эм электричество бла жалчыхан компанияла конкуренцияны жорукъларына бузукълукъла этмезлерин контролда тутаргъа кереклиси да айтылгъанды.

Президиуму жыйылыуунда башха вопрослагъа да къаралгъанды. Ол санда КъМР-ни Конституциясына турленуле сюзюлгенди. Ала «РФ-де стратегиялы планы жарашдыруу юсюнден» закон тыетилгени бла байламды.

Жангычылыкъларга кёре, стратегиялы документлени арасында къаралны субъектлеринде социальный сферасын бла эмда экономикаларын айнытуу программалары жокъдула. Аны бла байламлы КъМР-ни Конституциясындан да республиканы айнытуу программаны жарашдыруу, аны къабыл кёрюу жаны бла низам да кетерилирге тийшилди.

Конституциягъа КъМР-ни Контроль-эсеплеучо палатасыны таматасы орунбасарыны къуллугъун кийириу, КъМР-ни Конституция сюдюню къаууму азайтылгъаны бла байламлы тозетиуле да кийирликдиле. Ол жаны бла проектлеге да къаралгъанды.

Кенгешде депутатла къаралны субъектлеринде коллегаларыны законодательный башламчылыкъларын да тинтгенди. Парламентарийле РФ-ни Президенти Федеральний Жыйылыууга этген Послания-

сында белгиленген жумушланы планын къабыл кёргенди. Комитетлени башчыларында белгиленген жумушла къалай толтурулгъанларын Парламентни Председателине хар квартал сайын белгили этерге буюрулгъанды.

Депутатла законлукъну эмда право низамны сакъларгъа уллу къошумчулукъ этгенлери ючюн республиканы прокуратурасын бир къауум къуллукъчусун Парламентни Сыйлы грамотасы бла саугъаларга келишгенди. Аланы арасында прокуратураны бёлюмлерини таматалары Артур Жамурзов, Хаджиланы Фатимат эм Светлана Климова, республиканы прокуратураны тамата болушлукъчусу Заур Закураев бардыла.

Жыйылыуда башха вопросла да тинтилгенди.

КъМР-ни Парламентини пресс-службасы.

БИЛИМЛЕРИН ЁСДЮРЮУ

Усталыкъ кёп палахдан къутултур

Россеини Президенти Владимир Путин кесини Федеральний Жыйылыууга посланиясында 2015 жылны –Жюреккъан тамыр ауруулагъа къажу кюрешни жылына санаргъа деп, алай тохташдыргъан эди. Аны бла байламлы Къабарты-Малкъарны республикалы клиника больницасында лекцияланы къауумун ккураргъа оную этилгенди.

Тюнене биринчи лекцияны КъМР-ни Правительствосуну Председателини орунбасары-саулыкъ сакъларуу министри Ирма Шетова бардыргъанды. Олише республиканы саулыкъ

сакъларуу учрежденияларыны поликлиника бёлюмлерини неврологлары, кардиологлары, эндокринологлары да къатышхандыла.

Жылны ичинде жюрек эмда къан тамырла бла байламлы аурууладан бакъгъан араны, аллай бёлюмлени да баш специалистлери лекцияла окъурукъдула. Алада инсулытла къаллайла болгъанларын, аланы сылтауларыны юслеринден айтырыкъдыла, аурууну тохташдырууну, анга багъууну, андан сакъланыуу амалларына юретирикдиле, багъуу сынауларындан бир-

бирге юлюш этерикдиле.

Лекцияла шёндю артыкъда кёп адамны къыйналгъаныны эм ёлгенини сылтаулары болгъан ауруулагъа врачла не къадар сакъларуу этер муратда къураладыла. Ирма Шетова ол затладан билимни ёсдюрюу кёп специалистлеге магъанала болгъанын чертгенди. Нек дегенде аланы хар бири да жюрек ауруулагъа келтирген сылтаула бла байламдыла. Врачла саусузлагъа тютюн ичгенни, семиргенни, къымылдамай тургъанны хаталарын дайым да эслерине салып, инсулытну биринчи белгилерин ангыла-

тып турургъа тийшилди, дегенди.

Министр дагъыда 2014 жылда Сосудистый ара ачылгъаныны хайырындан къан тамырлары, жюреккери ауруп ёлгенлени санын азайтыргъа къолдан келгенин эсге салгъанды. Аны бла бирге уа анда да иги жетишимлеге жетерге онг болгъанын чертгенди Жаланда халкъны кесин жюрютюрге юйретирге, поликлиникалада, терк болушлукъ берген службада ишни игилендирирге, врачланы сакълыкъларын кючлендирирге керекди, дегенди.

ЮСЮПЛАНЫ Галина.

Оноучу кадрла окъуйдула

РФ-ни халкъ мюлкюне оноучу кадрланы хазырлау программаны былтыргъы эсеплери чыгъарылгъандыла Москвада. «Аны бла байламлы семинарла Къабарты-Малкъарны регион комиссиясы да къатышханды», - деп билдиргенди республиканы Экономиканы айнытуу министерствосундан.

Жыйылыуда бу программа 2013-2014 жылланы чеклеринде къыйматлыгъы эмда аны мындан ары айнытуу жоллары сюзюлгенди. Регион комиссияланы келечилери уа тыш къыраллы менеджерлени стажировкалары ол жерледе къалай ётгенин туура этгенди.

Семинарда дагъыда билим берген программала къалай бардырылгъанына къаралгъанды. Анга тири къатышханланы грамотала бла да саугъалагъандыла.

Республикалы комиссия программаны быйылгъы кезиуонде 20 специалистни окъургъа жиберирге оную этгенди. Ала

саулыкъ сакъларуу, билим берюу, менеджмент, маркетинг, финансла, предпринимательствону айнытуу бёлюмлеринде урунганладыла. Бу адамла сынауларын Москваны эмда Санкт-Петербургну билим берюу учрежденияларында кючлендирикдиле.

Бизни корр.

Ангыпатыу

Социальный пособиялагъа къошулады

Бизге РФ-ни Социальный страхование фондуну КъМР-де регион бёлюмю пресс-службасындан билдиргенлерича, быйыл 1-чи январдан башлап РФ-ни Социальный страхование фондуну бюджетинден тёленинген социальный пособияланы ёлчемлери 5,5 процентке кебетилгенди.

Алайды да, сабий туугъандан бир кере берилген ахча 14497,8 сомгъа жетерикди. Биринчи сабийге жыл бла жарым толгунчу ай сайын тёленинген пособияны ёлчеми 2718,34 сомдан, экинчи эм андан сора туугъан балачыкъларга да 5436,67 сомдан аз болмазгъа керекди. Сабийден ауурлукълары алыкъа уллу болмагъан кезиуде (12 ыйыкъларга дери) медицина учрежденияда эсепге тургъан тишируулагъа бир кере тёленинген ахчаны ёлчеми 543,67 сомну тутарыкъды.

2015 жылда ауурлукълары болгъан эмда сабий тапхан тишируулагъа тёленирик пособияны ёлчеми аны алында эки жылны ичинде алынган орталыкъ иш хакъгъа эмда стажга кёре боллукъду. Стаж 6 айдан аз эсе, пособие иш хакъны бек аз ёлчегине тенг боллукъду. Эки жылны ичинде бир жерде да ишлеменгенге уа иш хакъны бек аз ёлчеми тергеледи. Быйыл 1-чи январдан ол 5965 сомну тутады.

Быйылдан башлап ёлгени асыраргъа тёленинген ахчагъа да къошулукъду. Ол пособиены бек аз ёлчеми 1-чи январдан 5277,28 сомду.

Басмагъа ХОЛАЛАНЫ Марзият хазырлагъанды.

Акция

Ветеранлагъа -эс бөлүгү бла къайгырыу

МЧС-ни Къабарты-Малкъарда управлениясыны Улуу Ата журт урушну ветеранларына къолундан келгенича болушканы иги адетге айланганды. Озгъан байрам күнледе бу ведомствону келечилери республиканы районларында жашагъан бир къауум ветеранга тубегендиле.

ла, бизге не заманда да юлгю болгъанлай келедиле. Биз ала бла бек ёхтөмлөнебиз, мындан арысында да дайым эс бурганлай турлукбуз, - дейди управленияны таматасы Михаил Надёжин.

Акция баргъан кезиуде МЧС-ни келечилери къонакъбайладан кеп ыспас сёз эшитгендиле. Кеслери жанларындан аланы жашау болумларын не бла игилендириге боллугун да соргъандыла, болушлук этерге да айтхандыла. «Вете-

ранларыбызны не тилеклери болса да, биз аланы толтурурга керекбиз. Ала кеслерин башхаладан кем болганча, атылып, унутулуп къалганча сунмазгъа керекдиле. Хар

кюн сайын жумушларына къарау - ол бизни барыбызны да борчубузду», - дегенди Надёжин.

Бизни корр.

ЭСГЕРТИУ

Бизни къаллай тюрлениуле сакълайдыла

Хар жыл сайын биринчи январьда экономикада, башха сфералада да тюрлениуле сингдирген законла, бегимле къоч аладыла. Жангы 2015 жыл да бу жаны бла кем болмагъанды. Аллыбызда къаллай тюрлениуле боллуклары эсигизге салайыкъ.

- СНГ-гъа кирген къыралланы (Таможня союзгъа киргенлени эмда экономикаларын бирикдире баргъанладан башхаларыны) граждандарындан, Россейге келирге неда мындан чыгаргъа энди тыш къыраллы паспорт да сурарыкъдыла.
- Къыш кезиуде (декабрь, январь эм февраль айлада) автомашиналаны «къыш» чарлары боллукгъа керекди энди. Жай кезиуде уа (июнь,

июль эм август айла) «шиплекри» болгъан чархланы хайрыларыгъа чек салынады.

• Пенсия система жангы жорукъла бла ишлеп башлайды. Энди адамланы пенсияларыны страховый кесеги, аланы коэффицентлерине (балларына) кере алай тергелликдиле. Ол балланы ёлчелли уа аланы стажларына, иш хакъларына, пенсиягъа чыкъгъан жыл санларына кере аллай бир боллукъду.

• Школлада дерследе хайырланган китапланы барысыны электрон халда тюрлюлери да боллукгъа керекди. Ансыз китапла къырал тизмеден кетерилликдиле.

• Саулай къыралда энди жаланда 4-чю (Евро-4) неда андан бийик категориялы бензинни бла дизель отлукну сатаргъа эркин бериледи.

• Гражданданы тыш къыраллы паспортларыны жангы тюрлюлеринде (биометрический паспорт) бармакъ ызларыны сураты да боллукгъа керекди энди.

• Бийик технологиялы медицина болушлук медицина страхованыны юсю бла да

берилип башланарыкъды.

• Кеп фатарлы юйледе жашагъанланы арасында сууук неда исси сууну эсеплене приборлары болмагъанлагъа (алай аланы орнатырга амаллары болганла) аланы багъалары нормативлеге кере, алай кебейтиле баргъан коэффицент бла алай тергелликдиле. Быйыл биринчи январьдан 30-чю июньга дери аны ёлчели 1,1 боллукъду. Келир жылда уа ол - 1,6 болуп, неда башхача айтханда, 60 процентте дери жетерикди.

Басмагъа **УЛЬБАШЛАНЫ Мурат** хазырлагъанды.

Улоу бла байламлы хакъыны жангы ёлчемлери

«Россей Федерацияны Налог кодексины 2-чи кесегини 25.3-чю башына тюзетиуле кийириуню юсюнден» 2014 жылда 21-чи июльда чыгарылгъан 221-чи номерли Федеральный закон быйыл 1-чи январьдан къочене киреди. Анда транспортну регистрация этиу, водительге удостоверениела беруу бла байламлы юридический жумушла ючюн теленген къырал пошлинаны жангы ёлчемлери тохташдырылгъандыла.

Алайды да, транспорт кереке регистрация этиуно эмда регистрация бла байламлы башха жумушланы (автомобильге къырал белгилени беруу, ол санда жараусуз неда тас болганланы алышындыруу) багъалары 2000 сом болгъанды. Мото-транспортланы иелерине уа ол жумушла ючюн 1500 сом телерге тошерикди.

Транспортха паспорт берир ючюн, ол санда жараусуз неда тас болганланы алышындырыр ючюн, дагъыда

транспорт кереке регистрация этилгенине шагъатлыкъ къагъыт ючюн да 800 эм 500 сом теленеди.

Алгын регистрация этилинген транспортну ол барып тохтагъан жерде болжаллы халда эсепге алыр ючюн 350 сом бериледи. Алгын берилген паспортха тюзетиуле кийирир ючюн аллай бир къырал пошлина теленеди.

«Транзит» транспорт керекеге къырал регистрация белгиле темирден ишленип эселе, ала ючюн авто-

мобильны иелерине 1600 сом, мото-транспортлары, прицеплери, тракторлары, кеслери алларына жюриген жол-къурулуш неда аллай башха транспортлары болгъанлагъа уа 800 сом телерге керек боллукъду. Къагъыт материалладан этилингенле ючюн а -200 сом.

Халкъыла аралы водитель удостоверение, ол санда аны алышындырыруу багъасы да, 1600 сом турады.

Басмагъа **ТЕКУЛАНЫ Хауа** хазырлагъанды.

Учуну

Умутландыргъан атламла

Илмуда, спортда, културада, окъууда, тутхан ишлеринде да уллу жетишимле болдургъан жаш адамларыбыз бла къуру ююру, тукъум, эл угъай, миллет саулай ёхтөмлөнеди. Аллай къызладан бири бла мен Къабарты-Малкъар къырал аграрный университетде бардырылгъан Битеуроссей илму конференцияда танышханма. Кек кезлю, акъбет къыз, форум башланьрдан алгъа окъуу ююно залларындан биринде кермючню къураугъа тири къатышып, кеп иш таммлагъанды. Доклад эте туруп да таукел, базынуулу селешгенди.

Биринчи күндөн окъуна оллек иги окъугъанланы араларындады. Бийик билим ала тургъаны бла бирге илму иш бла да кюрешеди. Ол бардыргъан тинтиуледен ачыкълангъан шартла вузну илму вестнигинде бир неча кере басмалангандыла.

Бу жолгъу конференцияда да аны докладына тынгылагъанла анга бийик багъа бергендиле. Анда сёз асламысында шоколад пасталаны юслеринден баргъанды. Къыз аш-азыкъ продуктлары республиканы уллу эм гитче тюкенлеринде бла базарлада тинтгенди, адамла аланы къайсы тюрлюлерин жаратып алгъанларын тохташдыргъанды. Шоколад пастаны биринчи болуп ким жарашдыргъаныны, аны адамгъа хайырлыгыны, заранлыгыны да юсюнден кеп шартла келтирип айтханды.

Шоколад пасталаны тюрлю-тюрлюлери Россейде жайылгъанлы артыкъ кеп заман болмайды, анга да къарамай, алагъа россейли потребителъени араларында сурам уллуду. Тинтиулерими кезиуюнде мен Нальчикни тюкенлеринде россейли эмда тыш къыраллы пасталадан жалаанда он тюрлюсюн тапханма: «Nutella», «Шоколадная карусель», «МУЛЬТИМИКС», «Тикли», «BENUTA», «BELISA», «Nutti», «Penotti», «Буренка», «Маши и Медведь».

Ала къаллай орундада болгъанларын, ала не заманда чыгарылгъанларын да сюзгенме. Докладым басмаланса, адамла ахчаларыне не затха къоратханларын, аланы сатып алырдан алгъа тынгылы сагъыш этерле деп ышанама, -дегенди, бизни бла

ушакъ эте, Алииланы къыз.

Аны илму ишини башчысы эл молк илмуланы кандидаты, товароведение эм товарланы экспертизасы факультетни кафедрасыны доцентни Залина Леониловна Канцалиева къызны фахмулугъа санайды. «Ол тири, кеп билдирге итинген, ишден да къоркъа, эрине билмеген къызды. Бара баргъан заманда жашауунда бийик жетишимлеге жетеригине ишегим жокъду», - дегенди.

ДАЛХАТЛАНЫ Марзият.

«Татнефтьни»

завод бла келишими

«Татнефть» жууукъ заманлада Волгоградны жерни тешен техника чыгаргъан заводу бла 800 миллион сомгъа келишим этгенди. «Компанияны башчыларындан регионну Минпромторгюна аны юсюнден официалый къагъыт жиберилгенди», - деп билдиргенди журналистлеге областны губернатору Андрей Бочаров. «Январыны ахырына дери келишимге къол салынырга керекди. Ол предприятиягъа къыйын финанс болумдан чыгаргъа онг берликди. Белгиленген жумушланы заманда эмда качестволу толтурса уа, заводха 4 миллиард сомгъа дери жангы сапарилше берилликдиле», - деп аныгъатханды Бочаров.

«Галактика» продукциясын эки кереге кебейтгенди

Астрахань областны кемеле ишлеучю уллу предприятиларындан бири – «Галактика» завод - быйтыр продукцияны битеу ёлчелин 2013 жылдан эсе 94,8 процентте неда 1,1 миллиард сомгъа ёсдоргенди. Аны юсюнден ТАСС-ха регионну вице-губернатору пресс-службосундан билдиргендиле.

Аны алайлыгы, ведомствода айтханларына кере, уллу сапарилше берилгенлирини хайырындан болгъанды. Аладан бек магналысына Каспий тенгизини шимал жагында нефть табылгъан жерни Филановский атлы стационар платформасына бузгъа чыдагъан чыпынладан мурдор жарашдырууну сарнагъа боллукъду. «Объект 90 процентте хазырды. Майда ол хайырланлыгырга берилликди. Анга эмда аны тынгылыгыны да бир ишеклик жокъду», - деп чертгенди вице-губернатор Константин Маркелов.

Эки мингге жууукъ гектарны миналадан тазаларыкъдыла

Юг аскер округу инженер аскерлери быйыл Чеченде бла Ингушетияда эл молк жерлени 1,8 минг гектардан артыгын миналадан тазаларгъа белгилейдиле, деп билдиргендиле биригиуню пресс-службасындан. «2015 жылда инженер аскерле ол ки республиканы жерини 1803 гектарын чачдырылуучу затладан ариуларгъа деп, аллай борч салынганды», - деп аныгъатхандыла округда. Быйтыр аллай иш 3,2 минг гектарда бордырылганды. Ол эл молк жерлени иги кесеги уа Чечендеди.

Сочини курортларында къыш солуу кюнлени 370 минг адам ётдоргенди

Сочини тау-лыжа курортлары Жангы жылы байрам кюнлеринде бир заманда да болмагъанча кеп адам жокълагъанды. Къыш каникулланы мында 370 мингден аслам турист ётдоргенди. Ала тау этекледе къонакъ юйледе кибик, тенгиз жагъасындагы кластерде да орналгандыла, деп билдиргенди шахарны башчысыны орунбасары Анатолий Рыков.

Ол айтханга кере, тау комплекслени жокълагъан 183 минг чакълы адам солууну лыжалада, сноубордда учуу, жолоучулукъ дегенча тюрлюлерин сайлагъандыла. Алагъа деп 37 канат подъёмник тынгылы хазыр этилгенди эмда тау-лыжа трассаланы 122 километри жарашдырылганды.

«Роза Хутор» курортну сайлагъанла артыкъда кеп болгъандыла. Сезон башлангандыла олимпиадалы трассалада 96,2 минг адам болганды. Ол алылада учаргъа сыйгенлени жарымындан асламды.

Саусузлагъа бла

къюлайсызлагъа - энчи такси

Майкопда къыялуу, сакат эм къюлайсыз адамланы ташыган социалый таксиле жюрию башлагъандыла. Аны юсюнден ТАСС-ха «Майкопское такси» компанияны директору Сергей Иванов билдиргенди.

«Автопаркни сакатталаны арбакчылары сыйнырыча уллу багажниклери болгъан 60-дан артыкъ автомобил барды. Энци транспорт сатып алыуну онгарына да къарала турады, - дегенди ол.

Аллай таксилени багъалары тарифни бек аз ёлчеминден да учуздула. Ала адамланы республиканы битеу жерлерине кибик, башха шахарлагъа да элтирге боллукъдула.

ИЛМУ

Ырхыланы бойсундурган алим

Анахаланы Назирни жашы Кошкинбайга уллу алим деп арсарсыз айтырга боллукду. Алай атха этген ишлери бла тийишлиди. Ол техника илмуланы докторду, профессорду, КМР-ни илмусуну сыйлы күүлүкчусуду.

Узак тау элде-Бызынгыда - жашап, школну бошаган жашны билимге итিনিулюгю кыачан да эсленгенди. Алай бла ол Новочеркасскде инженер-мелиоратив институтта окуп инженер-гидротехник усталык алганды. Аны бла да чекленмей, Москвага аспирантурага киргенди, аны жетишмиле бошап, «Методы фильтрационного расчета каменно-земельных плотин» деген темага кандидат диссертациясын кыоруулаганды. Аны ючюн ВАК-ны Сыйлы грамотасына да тийишли болган эди.

Ара шахардан Къабарты-Малкъарга кыйтханда уа, Эльхотоваду суу барган системаны ишлеуге тири кытышканды. Бир талай жылны Эл мюлк академияда (шёндо Аграрный университетде) тамата преподаватель, доцент, факультетни деканы болуп турганды.

Ишлеген да эте, Москва-ны кырал университетинде доктор диссертациясын жетишмиле кыоруулаганды. 2010 жылдан бери уа Россей Федерацияны Росгидрометини ырхыла жаны бла тамата илму күүлүкчусуду. Бийик тау-геофизика институтну директоруну ырхы проблематика жаны бла орунбасарды.

Кошкинбай бир-бир академияланы керти члениди. Бийик тау-геофизика институтта эмда Новочеркасскны кырал мелиоратив академиясында энчи доктор диссертация советлени кыауумуна киреди. Россейни инженерлерини Москвада Кремльни дворецинде, Дондагы - Ростов шахарда бардырылган съездлерине да тири кытышып, алада магыаналары уллу болган докладла да этгенди.

Тырныаууз шахарда «Ырхы басмазча мадарла этиу» проектни соавтору болуп, «Эко-Мир-2006 жыл» деген Миллет экология саугага эмда биринчи даражалы дипломга тийишли болганды. Аны анга ол жыл РФ-ни Кырал Дума-сында берген эдиле. Анаха улу техника илмуланы бир докторуну бла юч кандидатны хазырлаганды, төрт аспирантны ишине башчылык этеди.

Кошкинбай кесилиги бла бек ийменчек адамды. Аны себепли мен башында тизген илму жетишмилерини юслеринден кесинден угъай, биргесине ишлеген тенгеринден эшитгенме. Аны механикадан, математикадан да 180-ден аслам илму иши, ол санда эки монографиясы, жыйырма жети автор изобретенияга патенти эм шагъатлыктары болганларын да аладан билгенме. Ол дагы эки студентлеге бла аспирантлага алты окуу-методика пособие чыгарганды. Ала бары да адам улуну жашауунда бек уллу магыананы тутадыла. Алимни илму бла байламлы

затларын ата журтлу эмда тышындагы белгиле илму журналла басмалайдыла. Былайда бир шартны чертип айтырга тийишли кереме: аны ишлерин тыш кыраллыла кеслери автордан тилеп кечюредиле ёз тиллерине. Жетишмилерин эсге ала, ВГИ-ни эмда Къабарты-Малкъар Аграрный университетни алим советлери

жашны «Механика» (жидкости) усталыкыга кере, РАН-ны член-корреспондентине кандидатка кёргозгөндиле.

Аны жашауунда болган дагы эки былайда бир магыаналы шартны юсюнден сагынмай кыоруга жарамаз. Суу мюлкде, гидрологияда, гидрогеологияда, гидротехникада эмда мелиорация кыорулушда, природообустройство, ырхы суула келиуну тинтиу жаны бла алимни Сочида олимпиада объектле ишленип башлаганлай чакыргыян эдиле.

Ол Россейни Табийгъатны кыоруула жаны бла министерствосуну ведомстволу ишчи кыауумунда, оператив штабда эмда Кырал комиссияны ишчи кыауумунда, «Олимпстройда», «Красная Поляна» ачык акционер обществону координация штабында объектлени табийгъат кыйынлыкыладан сакълар, кыоркыуусуз этер ючюн, кеп иш тамамлаганды. Сочида ишленген объектлеге эмда аланы инфраструктураларын ырхыдан кыоруула жаны бла илму-тинтиу ишлеге башчылык этгенди.

Алай бла суу жыйылган жюзден артык бассейн тинтиген эди, аладан кырк жетиси кыоркыуулуга саналы, ырхыланы баш сылтаулары ачыклангандыла, жюз бла жыйырма рекомендация берилгенди. Адлер-Красная Поляна уллу жолну эмда тау кластерни ырхы басарга болук жерлерини картосхемасын жарашдырганды. Кошкинбайны илму тинтиулерини хайырындан Сочида минге бла миллион сомла аялгандыла.

Алим озган жылда этген жангычылыкны магыанасы да айтып-айталмашча уллуду.

Кошкинбай математик туюлду, табийгъат кыйынлыкыладан хорлау жаны бла ишлейди. Алай, ол кыолуна кыалам алып, уллу плакатны юсюнде тергеуле этип, арт эки жюз жылны ичинде бир алим да тамамла-ялмаган ишны тындырганды.

Эсимде да болмай турганлай, олтуруп санап башлайма. Алай бла теренден тереннге кире, ахырына жетеме. Ол эсеплени белгиле академиягиз Залийханланы Михаилге бергенимде, ол аланы Россейни Илмуларыны академиясына этип, анда

Кошкинбай Сочида ишлеген кезиуде.

академиклеге кёргозгөн эди. Ала да, башхала да кенгешип, хыйсапарымы жангыдан тинтип, ахырында бийик багъа бергендиле, - дейди Кошкинбай.

Жаш этген тергеулени Россейни, жууук эм узак тыш кыралланы, ол санда Американы, Англияны, Францияны да белгиле алимлери тинтгендиле, ала математикадан илмуда уллу жангычылык ачылганын чертгендиле. Россейде эрттеден бери да «Доклады академии наук» деген журнал чыгады да, анда Къабарты-Малкъарны алимлериндеден жалаңда Къудайланы Музафарны бла Залийханланы Михаилны статьялары басмалангандыла.

Анахаланы Кошкинбайны да алы илму иши ол изданида аны юсю бла дуняга туура этилгендиле, жетинчиси басмага хазырлана турады. Аны биргесине ишлеген алимле Байсыланы Хажы-Мурат, Атабийланы Махти, Макылтаны Омар, Аналаны Махти, дагы эки башхала айтханга кере, жаш ачыклаган жангычылыкны электрон аппаратладан башлап космоска чыккан ракеталага дери да магыанасы болмаганын уллуду.

Бизни айтхылык жерлешибиз бла шубхлукну Россейде, кеп тыш кыраллада да алимле суююп, багъалап журютедиле. Аладан бир кыаууму Кошкинбайдан АБШ-да чыккан илму журналлага рецензия беририн тилейдиле. Ма алай сейрилик фахмусу, хунерлиги да болган адам жашайды бизни арабызда.

ХОЛАЛАНЫ Марзят.

«Информатикадан да ЕГЭ берилрге тийишлиди»

Къонакъланы Магометни кызы Байсолтанланы Фатима Чегем районну информатикадан устазларыны методика советлерини башчысыды. 2008 жылда «Билим беруу» деген миллет проектни чеклеринде бардырылган Битеуроссей конкурсада, 2012 жылда уа жер-жерли конкурсада хорлаганды. Ол Яниккойда информатикадан дерсле береди.

-Фатима Магомедовна, информатика дерслени магыаналары бек уллуду - бусагъатда компьютер бла тамамланды кеп жумуш.

- Шёндо школубузну кабинеттеринде интерактив кыангала бардыла. Ала бла толу хайырланыр ючюн, тестле кыуаруга керекди. Тюрлю-тюрлю предметледен устазла соруулары, сора алага жуу-апланы тюрлюлерин жазып келтирселе, мени окуучуларым тестле кыурайдыла. Кеслери роликле эте биледиле. Бусагъатда битеу докладла конференциялада, семинарлада, министерствода, школлада презентация халда этиледиле. Ол затха сабийле бизде юйренедиле.

Информатикадан дерсле ючюн классдан башланадыла да, онбиринчини ахырына дери барадыла. Алай жалаңда тогузунчу классда ыйыкыга эки сагъат бериледи, кыалганлада уа жалаңда бир сагъат. Ол бек азды!

Бизни школда болум башхаракды, нек дегенде тогузунчу классдан сора эки классыбыз да информатиконно-технологиялы профильни боладыла. Алай алада уа бир ыйыкыга төрт дерс бардырылады.

-Яниккойну школунда информатикага аслам эс нек бурулады?

-«Бином» деген китап басма юй «Непрерывное информационное обучение» деген сынауну бардыргыян эди. Россейде бу сынауга кыатышкан окуучу юйледен бири бизни мектеп эди. Бир талай жылны ичинде информатикадан Битеуроссей конкурслага кыатышып турганбыз. Алада алчы жерле алсак, «Бином» школга саугага информатикадан китапла саугалап турганды. Конкурслага кыатышып бек игиди: кесинги билиминге да тюз багъа бичесе, башхаладан да кеп затха юйренесе.

-Школну сайтны да кыураган болурсуз.

-Хау, окуучула школну эмда элибизни сайтларын жарашдыргандыла. Яниккойны ймаммы Элекуланы Хасан экинчиге жарашкан кеп материал келтиргенди. Аны айнытырга

боллукду. Урунууну, урушну ветеранларыны, элни кыалай кыураганыны эм белгиле адамларыбызны юслеринден жыйсак информация, ол келлик тёлуге сейр боллук сунама.

Дагы эки школ газет басмалайбыз. Текстлени жыйыуу, вёрстка сабийлеге сейрди. Ол жазыу иш бла кюрешгенлеге бек игиди: аланы биринчи хапарларын, назмуларын басмаларга онлары барды. Школда, элибизде болган ишлени юслеринден да хапарлайдыла сабийле. Адам кесини оюмун айта, аны кыоруулай билирге керекди.

-Бююнгою кюнде бийик билими болган адам окууун ёсдюрюп турурга уа итинирге керекимди?

-Шёндогю дуняда хар ишлеген адам, суйсе-суймесе да, окуганлай, усталыгын ёсдюргенлей турурга керекди. Информатиканы юсюнден айтханда уа, ол бек терк айнып барады.

Мен школда 1991 жылдан бери ишлейме, аны ючюн а Интернетде дистанционный курслары, мастер-классланы оздурмайма. Кыайда эсе да бир заманда окугъан эдим, диплом алган эдим, ол жетишеди деген адам ишлеялык туюлду.

-Сизни актылыгыбызга кере, бизни республикада информатиканы дерслери тийишли даражада барамдыла?

-Информатикадан ЕГЭ КъМКУ-ну математика, физика, информатика факультеттерине кирир ючюн окууна берилмейди. Нек? Сабийлени билимлери кыарыусуздан. Ол мени бек жарыстады. Жалаңда Россейни шахарларында окууга кирликле береди информатикадан ЕГЭ. Бу жарысуулу болум игиге тюрленер деп ишанама.

-Фатима Магомедовна, бош заманыгызда уа не бла кюрешесиз?

-Информатикадан китапла окуйма.

БАЙСЫЛАНЫ Марзят.
СУРАТДА: Байсолтанланы Фатима «Бином» китап басма регионла аралы семинарда.

КЪАРЫНДАШ РЕСПУБЛИКАДА

АТЫБЫЗНЫ АЙТДЫРГАН АТЧЫЛА

Къарачайлы къачан да атлары бек багалагандыла, сойгендиле, кеслери да онгулары къурагандыла. Элледе аланы чапдырып, сынап тургандыла жашла. Жылкы иеле малны агачын игилендирер жанындан селекция бла кюрешгендиле.

Миллетибиз атлагъа соймеклигин бюгюн да тас этмегенди. Атны чапдыргъан, сынаган бек къыйын ишти. Аны халын билирге керек болады: биринчи жерни алып ючюн, анга кеп къыйын салынады. Чарилеге къатышхан жашла жигитлеге саналадыла къыйын миллетде да.

Бюгюнлюкде аллайланы юслеринден сёз баргъанда, Каппушланы Ахматны кесини, жашларыны да юслеринден айтмайын къоялмайбыз. Аланы юйдегилерини элдеринде уллу сыйлары жюрюйдю, аны бла къалмай, тыш къыраллада окъуна атлары айтылгъанлай турады.

Ала уа Гитче Къарачайда Красный Курган элде жашайдыла. Алхаз кеси да талай жылны мындан алгъа хажилек къылып келгенди. Юй бийчеси Мариям бла биргелей юч жаш бла беш къызны ёсюргендиле. Ала бирер жерде кечинедиле, ишлейдиле. КъЧР-де, Москвада да атларын иги бла айтдырадыла. Сабийлерин адетге, намысха, уллуну-гитчени сыйын кёрюрге юйретип алай жашайдыла бюгюнлюкде да ата бла ана.

Алхаз хажи, гитчелигинден да ат беллинде айланып, атланы чапдырып, атын белгили этгенди. Азиядан къайтхандан сора Красный Курган элге келеди да, алайда заводда ат чапдырыучу (жокей) болуп ишге киреди. Башха областлада, крайлада чарилеге къатыша, биринчи жерлени кеп керек алганды. 1972 жылда

къарачай спортчулары арасында биринчи мастер жокей болуп Чехословакиягъа барганды. Чарилеге биринчи жер алып, СССР-ни атын айтдырып къайтханды. Андан сора да, талай жылны СССР-де, тыш къыраллада да кеп керек саугъа алганды. Ол мюлкде ишлей тургъанлай, ат чапдырыгъа кеп жашны юйретгенди, къаруун-кючюн, билимин, заманын аймай кюрешгенди. Пенсиягъа чыкгъандан сора да болушханлай турады жаш спортчулагъа, ала да, аны сыйын кёрюп, айтханын жерге тошюрмейдиле. Бюгюнлюкде Алхаз хажи элинде, районда жамаут ишлеге къошулады, акыл, сора келгенлеге оюмлу сёзю бла болушдады.

«Алма терегинден узакъ кетмейди» деген нарт сёз жюрюйдю халкъда. Ол сёзге ие болгъандыла Алхаз хажини жашлары. Уллусу Магометни юсюнден Москвада чыкгъан «Коневодство и спорт» деген журналда былай жазадыла:

«Россейде эм кеп титуллари болган уста жокейди Каппушланы Магомет». Атасъча, ол да гитчеликден атланы бек сыйлоп, эс беллоп, алагъа къарап, чапдырып турганды, бюгюнлюкде да алайды. Чарилеге Россейде, тыш къыраллада да атын айтдырады, бу спортну сюйгенлени бек ыразы этеди, биринчи жерле алып.

Магомет кеси былай хабар айтады, жашау жолу атла бла къалай башланганыны юсюнден: «Мен Красный Курган элде туугъанма, анда уа СССР-ни заманында эм онгул зат завод бар эди. Юч жылымда кесим понини чапдырып айлана эдим. Аны атам Нарсанада циркден бир жашдан сатып алгъан эди. Мен анга не жаны бла да ушаргъа кюрешеме. 1971 жылда ол рекорд салганды. Кеси юйретген Заказник деген ат бла Битеу-союз эришиуде 27 километр бла 400 метрни 2 минут бла 27 секундча чапханды. Бюгюнлюкде киши да жеталмагъанды ол кёрюмдоге.

Мен кесим эришиуде он жылымда къатышып башлагъанма. Ол кезиуде кебюсюне байрамлагъа, парадлагъа чыгъара эдик атланы. Сабий болуп бизни къыралда, Польшада, Югославияда чарилеге къошула тургъанма. Жыйырма эки жылымда Татарстанны атчылыкъ санагъатын кетюр деп чакъыргъан эдиле. Анда талай жылны ариу жаныу-арлагъа къарагъанма. Ол заманлада уллу эришиуде да болмай эдиле. 2000 жылдан сора мени Россей Федерацияны Президентини атларына къарагъа, аланы чапдырыгъа чакъыргъан эдиле да, андан бери Москвадама.

Ортанчы къарындашым да профессионал ат чапдырыучу эди, бир талай эришиуде болган эди, кеси да иги саугъала алган эди. Алай а ол замансыз ауушуп къалганды. Бусагъатда бирге гитче къарындашым Мырзабек барды. Ол да чарилеге къатышды, кеси да, алчы жерлеге ие болуп, къуандыргъанлай турады бизни. Ара тенгизни жагъасында барган дуния чемпионатында жокейлени арасында Мырзабек призёр болганды. Дагъыда аны кибики тюрюл-тюрюл эришиуде да къошулганлай турады.

Бюгюнлюкде Магомет республикагъа келе-кете турады, кеси да Москвада бардырылган чарилеге иги хорламла болдурады. Аланы ичинде Россейча даражалы саугъаны алган биринчи тиширюу Н.Н. Нашибованы кубогун айырып айтыргъа боллукъду. Аныча башха да кеп саугъалары барды тыш къыралладан. Дунияны башында къарындашыбыз жетмеген жер болмаз, къайдан да алчы жерле, саугъала алмай да къайтмайды.

АБАЙХАНЛАНЫ Хусей.

Энци оюм

Олтурупму огъесе тёрт бюкленипми?..

Таматала жаш тёлю билимсизди, журметсизди, адет – тёрелени сакъламайды, деген оюмларын тёлуден тёлуге айтханлай бардыла. Ол, баям, хар миллетге да сингген жорукъду. Аны юсюнден Михаил Лермонтов «Бородино» деген поэмасында: «Были люди в наше время, не то, что нынешнее племя», - деген сёзлери бла билдиргенди.

Былайда поэт эм алгъа жигитликни, гиртчиликни юсюнден айтханды, алай бу сёзле жаш адамла кеслерин жюрютгенге да тап келишедиле. Мен а, ёз оюмларымы билдире, жаш тёлюню ахшы къылыкъларын белгилерге, аны ичинде адепли, билимни, намыслы жашла, къызла болгъанларын чертирге излейме.

Кюн сайын эрттенликде ишге, ингирде да юйге маршруткала бла баргъаным себепли кеп тюрюл ишге тубейме. Дайым да бир маршрут бла жюрюп турсанг, ары олтургъанланы асламысы бла шагъырей болуп неда бет сыфатларын билесе. Студентле да эрттен сайын окъуугъа ашыгъадыла, аланы ичинде ариу, осал къылыкълыла да тубейдиле.

Мени сейирге къалдыргъан, бирде ачыууму окъуна келтирген бир иш болуучуду. Жаш, туруп, къызгъа жер берсе, бир-бирле кокаланыпмы, уялыпмы, акылылары анга жетипми, билмейме, олтургъа унамайдыла. Тёрт бюкленип неда маршрутканы эшигине къысылып баргъанны сайлайдыла. Анда – мында аллай къылыкъларын орта жашаулу тишириула да кёрюзтедиле.

Къайтарып айтама, къызла, тишириула алай нек этгенлерин билмейме, алай жанындан къарагъанда, ол ушагъыусуду, былхымсызды. Жаш адам санга жер бергенде, ышарып, ариу айтып, олтургъа нек жарамайды? Сора жаш тёлю хурметсизди, деген сёзлени биз

да, ала да эшитибиз.

Бир жол ингирде юйге бара эдим. Мени аллымда жаш, туруп, къызгъа жерин береди. Ол а унамады олтургъа. Бюкленип, эшикге жабышып келди. Тёзалмай, айтдым: «Жашла жер бермейдиле деп урушуучула кепдюле. Ала намыс этгенде уа, анга тийишли къарай билмейбиз». Арлакъдагы улайгъан тиширюу: «Тюз айтаса», - деди. Жашны да кёзлеринде ыразылыкъны сёздим.

Кеп болмай эрттенликде биягъы аллай иш болду. Бу жол маршрутну арт шинтиклеринде олтургъан жаш адамла, ары – бери къысылып, жанымдагы къызгъа: «Бери ёт», - дегенлеринде, ол: «Мен бек тап сюелипме», - деп жууаплады. Сен тап сюелгенликге, аллындагы адам олтуруп эсе да, аны юсюне аууп, юсюне солуп, чачларынгы да аны юсюне кююп келгенинг анга хычуун болгъанын ким айтханды? Ол таулу къызды, терк – терк кёреме аны, хар заманда тизгинли, чырайлы. Алай аны бу жол алай этгенин ахырысы бла да жаратмадым. Бу тизгинлени да андан сора жазаргъа кёллендим.

Айтыргъа боллукъдула, хар ким кеси биледи, олтурамыды, олтурмаймыды, анга жер бергенлеринде, деп. Тюздю. Алай былайда бир магъаналы зат барды: жаш адам, башхагъа жер берип, ол а аны ыспасыз этсе, жашны кёлю сынады. Аллай бир ненча ишден сора турмай къалыргъа боллукъду. Ол кезиуде уа биягъы: «Жаш тёлю бузулгъанды, намысны билмейди...»

Мени къарт ыннам аны юсюнден айтханы эсимдеди. «Сен, бир керек туруп, намысынг кёрюзтсенг, къартха экинчи жер бермезге эркинсе», - деген эди. Бу сёзле манга, сабийге, ол кезиуде сейир кёрюнген эдиле. Алай артада малкъар халкъ жомакълада аны юсюнден окъугъанымыда, тошюннгенме ол сёзлени кертигилине.

Къысха айтханда, магъанасы былайды. Бир жаш къонакъгъа къошу элге келеди. Аны терге чыгъарадыла. Ол, хар киргенге жер бере, къыйырда къалады. Анга къарап турган уручу: «Да сен а къолгъа терк тириклесен», - дейди да, ол тохтаган юйге барып, аны битеу болгъанын алып кетеди.

Оруслунаны мынга келишген аламант сёзлери барды: «Простота хуже возраста». Ол «простота» эсе, бизни къызланы башха «ауруулары» барды. Керексиз кокаланган, кеслерин ётюрюк багъалаган. Айталмайма, алагъа берилген жерге олтургъанны намысларына тийишли кёрмеймидиле огъесе сюелип барсам, мени иги къыз болгъанымы бары да билликделиме, дейдиле. Алай жанындан къарагъанда, ол ариу туюлду.

Кертти, сен маршруткада башхагъа жер берип, бюкленип келирге тюеше, хычуун туюлду. Алай кебюсюнде жаш адамла, бирге къысылып, олтуртадыла, кёлундагы ауур сумканы аладыла. Манга да тошеди сюелирге. Ийсаган, сумкамы салыр жер окъуна болгъа эди, деп баруучубуз бирде. Аллай кезиуде гитче болушлукъ окъуна кёлнююг кетиреди.

Мени айтырыгъым, санга этилген намысха, уллу – гитче болсун, тийишли къарай билирге керексе. Ол адамгъа, арта айланп: «Сау бол!» - деген ауур ишледен туюлду.

САРАККУЛАНЫ Асият.

Магъананы ушакъ

Валентин ФАЛИН:

Тынгылап кыйсанг, Вашингтон Россейни, индеецленича, резервацязъа урлукъду

Америка алгынны СССР-ни республикалары Россейни кёрюп болмазларын алай бек нек сюеди? Россейге аскер сауутланы жангыдан къадалып чыгарырга тюшерикмиди? Европа АБШ-ны аллында былай бююлюп нек турады? Аны юсюнден СССР-ни ФРГ-да экс-посолу, КПСС-ни АК-сыны алгынны секретары Валентин Фалин бла ушакъ этгенбиз.

Бирлеге жарагъан, башхалагъа кечилмейди

-Валентин Михайлович, Обам Россейни эбола ауруу бла бир тизгинге салып, аны бек уллу кёркёуугъа санагъанды. АБШ-да бизге керти окъуна ол кёздени къарайдыла?

-Обаманы кетер заманы жетгенди да, ол Акъ юйден эшикни бек къаты уруп, битеу дуняны титиретип чыгаргъа умут этди. «Нобель саугъаны иеси» кесини атын Россейге къажу кюрешни бек бийик тёппесине ёрлеген къуллукъчуца айтдырыгъа сюеди. Алай русофобия АБШ-ны халкъла аралы политикасына эртте сингенди.

-Россей бла АБШ арада халы иги жанына тюлендирирге деп келишим этгенли алай кёп болмайды. Аны биринчи болуп ким бузганды?

-Кертисин айтханда, Обаманы мураты башха болганды-жангы къауғала кызгъаргъа. Анга НАТО-ну кюнбатыш жанына сындырыла баргъаны да шагъатлыкъ этеди. Ракеталагъа къажу системаланы Россейни жерине жууукъ орнатууна уа къалай ангыларгъа боллукъду?

-СНВ-3 стратегия сауутланы санын азайтуу юсюнден келишимге къол салынган ушайды да?

-Вашингтон бла этилинген келишимлени бир тюрюл магъаналары жокъду. Сёз ючюн, 1972 жылны эсибизге тюшюрейкичи. АБШ-ны президенти Никсон СССР бла жарашып, жашауу юсюнден декларациягъа къол салады. Чабуюулукъ этер ючюн хайырланылгъан сауутлагъа контроль этиуно эмда ракеталагъа къажу кёруулану системаланы кетериуно юсюнден келишим да этилгенди. Алай Киссинджер (ол заманда миллет кёркёуусулукъ жаны бла советник, арта уа кырал секретарь) кесини эсгерилеринде ол мадарла СССР-ни Жууукъ Востокдан кетери ючюн этилгенлерин ачыкъ жазганды. АБШ ол заманда Вьетнам бла уруш бардыргъаны себепли, аны сауутланы жангыдан чыгарып башларгъа эмда жаргъа кючо болмай къалган эди. Аны себепли анга солуу алыргъа керек эди, аны бла бирге уа СССР-ни аскер программаларын да тохтатыргъа. Сууукъ урушну башламчысы Джордж

Кеннан 1947 жылда окъуна айтханды «хайырлы ётюрюк» АБШ-гъа дуняны кеси жанлы этерге бек болушургъа керекди деп.

Шёндю америкалыла Украинада эте турган затланы биз АБШ-ны чеклеринде, сёз ючюн, Мексикада этсек эдик, ала къалай къарарыкъ эдиле?

-Бош а турмаз эдиле...

-1962 жылда совет ракетала Кубада салынгандыла. Москва ол мадарны «Юпитер» америкалы ядро ракетала Турцияда бла Италияда орнатылгъанларындан сора этгенди. Аланы Москвагъа жетер заманлары 6-8 минутха къысхартылгъан эди. Да сора бирлеге жарагъан, башхалагъа нек кечилмейди. Вашингтон битеу дуняны да ядро бугъоуну тюз да кыйырына келтирип салган эди.

Мен АБШ-ны миллет кёркёуусулугъуну советини ачыкъ этилген битеу меморандумларын окъугъанма. 1955 жылда этилинген 5412/2-чисин окъуна алып къарайыкъ. Анда тюз да шёндю бола турган затланы кёрлюксе: санкцияла, къыралны ичинде къауғала кызгъалау, СССР-ге къажу информация интервенция, саботаж...

1964 жылда Трумэнни заманында окъуна АБШ-да былай оную этилгенди: совет башхала Америкагъа кёркёуулуду. 1949 жылда ноябрде Трумэн «Дропшоп» планын къабыл кёргенди. Анда уа СССР-ни 12 къыралгъа чаргъа, аланы бири да кесин кёруулапмазгъа, экономика жаны бла да кесин жалчыталмазча этерге деп, алай борч салынганды.

«Америкалы бомбардировщик кыйры учарыгъын биз билмегенбиз»

-АБШ СССР сауутланы аймак чыгарып турурча этип, аны чачылыр чекге жетдиргенди деп, алай оюм жюрюйдю. Россей да шёндю аскерни жангыртуугъа ахчаны триллиона бла къоратады. Алгынны халгъа келип тохтамагъанбызмы?

-Башхала бла тенг болур муратда этилинген къоранчларыбыз бусагъатда алай уллу тойюлдюле. АБШ аскерге къалгъанла барысы да бирге къоратхандан эсе кёп ахча жояды. Пентагонну 800-ден артыкъ аскер базасы барды. Аланы асламысы Россейли чеклени кыталарындадыла. Биз а тыш къыраллада базаларыбызны эртте кырууруханбыз. Огъесе сиз кыралыбыз, Ельцинни заманында, амалсыз, онгус болсамы сюесиз, ким да чабалырча?

Ингилиз тилден кёчюрсенг, «урушну эки бла жарымы» деп эшитилген ниетни башчылыкъгъа алып, АБШ кесини ишин бардырады. Башхача айтханда, аны кюнбатыш, кюнчыгыш эмда ур жаңларындан да Россейге къажу кюреш бардырырча кючо болургъа керекди. СССР чачылып бошалгынчы Пентагон кесини стратегия авиациясыны ючден бирин кёкде тутхантай турганды. Бизни хауда кёруулачу постларыбыз ядро сауутлары болган америкалы бомбардировщикле чекден ётмезле деп бир заманда да ышаналмагъандыла. Сексеничи жылланы башында сауутланы къадалып чыгаруу бизни ВВП-бызны 23-24 процентин жутуп болганды.

-Бусагъатда уа биз аскерге, Брежневни заманында, кёп жоймайбыз, алай, не десенг да,

къоранчла уллулай къаладыла.

-Да сора тынгылап турургъа керекбиз, бизге не сюегиз да этигиз деп? Алай этсек, ала бизни, индеецленича, резервацязъа уруп кёюрякыдыла! Бир квадратный метрде 5 адамдан аз жашай эсе, ол жер Россейни ки болмазгъа керекди деп, ала бошму айтадыла. Алай бла бизни Сибирибизге, Арктикабызгъа бла Узакъ Востогубузгъа «битеу адам улуну хазнасыдыла» деп, ачыкъ сугъанакълыкъ этдиле.

«Оруслуаны амалсызгъа къалдырыгъыз да - хар зат да чачылыр»

-АБШ алгынны СССР-ни республикаларында, ол санда Украинада да Россейге къажу ниетлени нек жаяды, аны кёрюп болмазларын нек сюеди?

-Америкалы алимле Какъ бла Аксельрод 1987 жылда «Ставка на победу в ядерной войне. Секретные планы Пентагона» деген тинтиу ишни басмалагъандыла. Анда, сёз ючюн, 1977 жылда Бжежинский, ол заманда АБШ-ны миллет кёркёуусулукъ жаны бла советниги, Вашингтонда жашырын кенгеш бардыргъаныны юсюнден айтылады.

Докладчы АБШ биринчи ядерный уруму бла СССР-ни 25 илишанын гунч этерге эмда 113 миллион адамны кырыргъа керекди, деп билдиргенди. Бжежинский орус миллетден артыкъда кёп адам жашагъан жерлени бютюн тынгылы билп, ала илишанга алынырларын излегенди, ол СССР-ни чачаргъа себеплик этерине ышанып. Ма бу шарт америкалыла русофобияны нек жайгъанларын бек иги ангылатады.

Украинаны юсюнден айтханда уа, аны америкалыла, бизгеча, стратегия магъанасы

барды. Америкалы стратегле Германияны биринчи канцлеры Отто фон Бисмаркны ма бу сёзлерин башчылыкъгъа аладыла: «Украинасыз деменгили Россей болур амалы жокъду».

-Бир-бир аналитикле Ючюнчо дуня уруш башланганды ушайды, деп алай къарайдыла. Сиз аны тюзге санаймысыз?

-Бир жол мен тамата Джордж Буш бла сёлешгенimde, сууукъ урушну Ючюнчо дуня урушха санайма деген эдим. Ол а, кёкге къарап: «Мен а аны Уллу урушха санайма», деген эди. Аны алай уллу башхалыгъы жокъду – ол урушду. Мен акъыл этгенден, сууукъ уруш бир сагъатха да тохтамагъанды. Америкалыла Россейни не къадар кырыусуз этер ючюн, мындан ары да къадалып кюреширкидиле, онглары болгъаны къадар, аны тохтагырыкъ тойюлдюле.

-Жетмишинчи жыллада сиз СССР-ни ФРГ-да посолу болгъансыз. Европа АБШ-ны аллында былай нек бююледиди?

-Европачылары АБШ-гъа борчлары уллуду. Уллу европалы предприятиялары асламысы америкалы лицензияла бла ишлейдиле. Германияны юсюнден айтханда уа, экинчи дуня уруш бошалгъаны бери да анда политика кючле жалаңда АБШ-ноуу бла тохташдырыладыла. Америкалыла немецли разведкагъа, уллу банклагъа да контроль этдиле.

«Москваны, Узакъ Востокну да къытайлыла

къолгъа этерикдиле»
-Россей Кытай бла баймалыкъланы кючлендире барады. АБШ бла арабыз мындан ары бек амангга кетсе, биз аны болушугъуна ышаныргъа боллукъбузму?

-1991 жылда майда манга Кытайны компартиясыны генеральный секретары Цзян Цзэминни СССР-де жолоучулугъунда биргесине айланыргъа тюшген эди. Ол: «Совет Союзу мурдору тепмезча этигиз, аны къытайлы сакълар эчюн, кёюлугъуздан келгенин аймагъыз. Биз бирге болмасакъ, Кытайгъа бек кыйын тюшерикди», деген эди. Бусагъатда Кытай америкалыны бек уллу баш аурууларыды. Ала, не да этип, аны кырыусуландырыргъа кюреширкидиле. Аны себепли Кытайны бизни бла шубхлугъу бек магъаналыды, бизге да тюз алай.

-Кёпле къытайлыла аман акъыллыдыла, эртте-кеч болса да, битеу дуняны да кеслерине бойсундурлукъдула деп, алай сундыдыла.

-Кытайлыла акъыллыладыла. Алагъа Москваны, Узакъ Востокну да къолгъа этер кереклиси жокъду. Алай дуняны битеу ишлеринде уа магъаналары уллу боллукъду, сёзлери ётерикди.

Елена КРИВЯКИНА.
«Комсомольская правда»
14.01.2015.

Оноу

Жууаплылык кьатыланырыкьды

Эсирип машинаны элтгени ючюн административ жууапха тартылган водитель аллай аманлыкны жангыдан тындырса, анга уголовный иш ачылыкьды, деп анылатхандыла бизге республиканы прокуратурасында.

Жолда жюрююну жорукларына бузукьлык этгенлени жууапха тартыуу кьатыландырыуу юсюнден федеральный законнга (31.12.2014 № 528-ФЗ) кийирилген тюрлениулеге кьере, кеф болуп жолга чыкьганы ючюн административ жууапха

тартылган неда сюдлюк болган водитель аллай бузукьлыкьну кьайтарып этсе, анга уголовный иш ачылыкьды. Аллай бузукьчуну эки жыл тутмакда тутарга, аны бла бирге юч жылны бир тюрлю кьуллукьга салмазга неда ишлерге эркин этмезге деген оноу кьабыл этилирге боллукьду. Алгьын ол административ жууап берип кьала эди, алай бу жорук кесини кючюн тас этгенди.

Федеральный закон кючюне быйыл 1-чи июльда кирликди.

Жол

Жорукьсузлукьну хатасы

Жолда жюрююну кьоркьу-узузлукьн жалчытыу жаны бла кьырал инспекторла энчи рейд бардыргьандыла. Аны кезиуонде жау адамла этерге эркин болган жерде кьоркьузузлукьну жалчытыу жаны бла анылатьу иш бардырылгьанды. Аны юсюнден бизге ведомствону пресс-службасында билдиргенди.

Рейдге 150-ден аслам полициячы кьатышханды. Ала жау адамланы жолдан этерге тийишли жерде жорукьланы сакьламагьанла бла тьрт жюзден аслам профилактика ушакь бардыргьандыла. Низамны бузгьанлары ючюн а 230 адам административ

жууапха тартылгьанды. Аланы асламы переходда адамга жол бермегенлери ючюн терленеди.

Инспекторла водительлеге, жау баргьанлагьа да жорукьланы сакьламау кьаллай кьыйынлыкьла келтиргенлерин анылатхандыла. Абаданланы, ата-аналаны, сабийлени жолда ашыра, аланы низамлы болурга, кеслерини жашаулары, саулукьлары ючюн кьайгырырга чакьыргьандыла, ёсюн кьелген тьлюге тюз юлюгю кььргюзторлерин тилегенди.

Бюгонлюкде уа республикада хар тьртюнчю авария жолдан терс жерде ётген адамланы хатасында болады.

Тротуарда баргьан да кьоркьуууз туююлдю

Бараз кюн ингриликде 21 сагьат 45 минутда «Тойота-Камри» машинаны водители, Нальчикде Ахохов орамда бара, Яхогоевага кьошулгьан жерде аны аллында баргьан «ВАЗ-21099» машина сол жагына бурулгьаны юсюнден белги бергенине кьарамай, аны бла кьагышханды. Ахыргьыны водители 21-жыллыкь жаш адамны стажы юч жылга жетеди. «Тойота» ургьандан сора ол, машинаны тюзеталмай, тротуарга чыгып, 25-жыллыкь кьызын бастыргьанды. Ол ауур жараладан алайда окьуна ёлгенди.

«Тойотаны» иеси авария болган жерден кьачып кетгенди, деп билдиргенди

Бизни корр.

Прокуратура

Аналыкь ахча тюз кьоратылгьанды

Бахсан районну прокуратурасы, анда жашагьан Пшукваны тарьгыууна кьере, РФ-ни Пенсия фондуу КьМР-де Управлениясыны жер-жерли бьлюму аналыкь капиталны хайырлануу жаны бла законну кьалай толтургьаны тинтгенди.

Ачыкьлангьанча, быйтыр сентябрьде Пшуква фондуу бьлюмюне аналыкь капиталны жашуу журт сатып алырга кьоратырга излегени юсюнден заявлени жазгьанды. Ол «Капитал» общество бла Прохладный районну Карагач элинде жашуу юй эмда жер сатып алырга кредит алгьаны юсюнден келишим этгенди. Тишируу аналыкь капи-

талны кредитни бир кесе-ругин тьлеуге кьоратырга сюйгенини юсюнден жазгьанды, алай фондну кьул-лукьчулары районда аны кьабыл кьермегенди. Ол нек этилгенин анылатханды болмагьанды.

Прокуратура бардыргьан тинтиуледен сора Пенсия фондну Бахсанда бьлюмюно оноуу законлагьа бузукь-лукь этгенин эмда ол терс чыгьарылгьанын белгилеп, материалла Нальчикни сюд-нек этилгенин анылатханды, аны бла бирге фонд Пшукваны аналыкь капиталны кре-дитни тьлеуге кьоратыуу юсюнден заявленисын кьабыл кььроргеборчу этил-генди.

Следствие управление

Аманлыкьчы полициячыла

РФ-ни Следствие коми-тетини КьМР-де следствие управлениасыны кьуллукь-чудары Россейни Уголовный кодексини 162-чи статьясыны 3-чю кесегине кьере иш ачхандыла (бир кьауум адам, алгьадан келишип, талауур этгенлери ючюн).

Тинтиуледен ачыкьлангьанча, быйыл 12-чи январьда эрттенликде тьрт сагьатда эки полициячы, бетлерине кьаппа кийип,

Аргудан элде юйледен бирин тонагьандыла. Ала, журтну иесине, аны юй бий-чесине бла жашына зорлукь этип, керох бла кьоркьутуп, 236 минг сом кьоллу болгьандыла.

Алай право низамны сакь-лаучу органланы келечилери, терк окьуна жетип, аманлыкьчыланы алайда окьуна тутхандыла. Уголов-ный ишни тинтиу андан ары бардырылады.

Бузукьлыкь

Законнга кьарамай

КьМР-де МВД-ны Эконо-мика аманлыкьлагьа кьажуу управлениасыны кьуллукь-чудары «Премьера» солу-юйде покер ойнарга жарау-лукь, картала эмда фишкала

тапхандыла. Законлагьа бу-зукьлыкь этип, ахчагьа оюнуу Шалушка элден 28-жыллыкь жаш адам кьурагьаны ачыкь-лангьанды. Бу иш бла байлам-лы тинтиуле бардырыладыла.

Наркоманланы уясы жабылгьанды

Тинтиулени кезиуонде полициячыла Нальчикде Фурманов атлы орамда нар-котиклени хайырлангьанла бирге жыйылгьан жерни ачыкьлагьандыла. Экспер-тиза кььргюзтгенича, ме-камда табылган наркотик дезоморфинди. Фатарда ол заманда эки адам бар эди, ала уудан эсирип тургьан-лары тохташдырылгьанды.

Алагьа наркотиклени са-тып алгьанлары, асырагь-

анлары эмда сатханлары ючюн алгьын да сюд этилген эди. Бюгонлюкде уа алагьа жангы уголовный иш ачы-лгьанды.

РФ-ни Наркоконтролюну кьуллукьчулары ууну сат-ханланы, аны хайырлангьан жерлени юслеринден бил-генле бар эселе, бу телефон номерлеге сьлешип, аны юсюнден белгиле этерлерин тилейди: 8 (8662) 49-21-05, 8-800-100-70-77.

Тинтиу

Тутмакь да тюзетмегенди

Наркополициячыла жангы жылны ал кюнлеринде Май районда Сарский хуртода юйледен бирин тинтгенде, 1214,5 грамм марихуана тапхандыла. Юйно иеси наркотиклени сатханы ючюн тутулуп, 2013 жылда сюд тохташдыргьан болжалдан алгьа условно эркин этил-ген эди. Алай ол тутмакьда

тургьан кюнлерини аны тюзетмегенди.

Ол полициячылагьа айтханыча, марихуананы районда бахчалада жыйгьанды эмда аны кеси хайырланьырга сюе эди. Бузукьчу наркотиклени сатып алгьаны, асырагьаны ючюн жууапха тартыллыкьды.

Бизни корр.

Бир ыйыкьыга гороскоп

Кьочхар. Кючен-бутдан баргьан ишле-ригиз эки тюрлю бо-шалырга боллукьду-ла: ала неда ахырысы бла унутулуп, жокь боллукьдула, неда сиз аланы кесигизге бойсундураллыкьсыз. Нек дегенде, аланы энчиликлерин аны-ларга онг чыгьарыкьды.

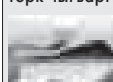
Тана. Сизге кертиси бла иги кьэден кьа-рагьанны аман кьуу-умла этген адамдан айыра билликсиз. Ол а кьеп башламчылыкьларыгьыны жашауда бардырырга себеплик этирикди.

Эгизле. Тьгерекде адамланы тарьгыуула-рына философия кьэ-ден кьарарга юйре-нигиз, аланы жюрекке асыру жууукь алмагьыз. Сора кьоркьууу ишлеге да кьатышмагьыз.

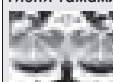
Айрычабакь. Кьыйын болумга тюз-сегиз, кьолланы бош-лап кьоймай, андан терк чыгьарга кюрешигиз.

Аслан. Бир-бир осал болумла бирин-чи кьарагьанда, алай кьыйын да кььрюю-рюк туююлдюле. Сиз аллай кезиуледе кьатылыгьыгьыны, тынчлыгьыгьыны тас этмей турал-лыкьсыз.

Кьыз. «Булутлада учханны» кьоюп, жерге туююгюз. Бел алгьа болжалга сакьрга жарамагьан ишлери-гизни тамамлагьыз.

Базманла. Кеси-гизни кючюгюзде асы-ру таукел болгьанды, ишигизде кьойган халатланы эселеялыкь туююлсюз. Ол себепден аланы кььрген адамланы айтханларына тынгылагьыз.

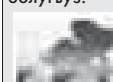
Акьрап. Тьгерек-гизде адамладан асыру кьеп зат сакьла-магьыз. Бютюнда кеси-гиз аллай излемлеге тийишли болурга ашыкьмай эсегиз.

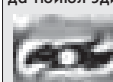
Марачу. Сау ый-ыкьны ичинде адам-ланы уллу кььлююк-лерин кьере, халыгьыз аманга айлынырыкь-ды. Алай бир кесекден бу болум толусунлай тюрленирикди.

Текемойюз. Бу сагьатда кьеп зат сиз сюйгенигизча болуп барлыкь туююлдю. Кьеп иш акьырын, кьый-ын да тамамланьыгына хазыр болугьуз.

Суукьуй. Сиз нек эсе да жетишимли боллукь ишлени бо-юнугьузга алырга унамай башлагьан-сыз. Ала уа сизге кьыйын кььрююрюк да туююл эдиле.

Чабакьла. Бош ха-парлагьа сизни зама-ныгьыз ахырысы бла да кьалмагьанды. Аны ючюн ишни кьолгьа алыгьыз, алгьа таукел барыгьыз, жетишимле кеслерин кьеп сакьлатмазла. Жулдузла сиз тиррек болуругьузу излейди.

БУ СЕЙИРДИ

Маймудан адамны иш угъай, аракъы этгенди

Жазычу Сергей Довлатов окуна айтханды: «Кеф этдириучу ичгилени хаталарыны юслеринден мингле бла китапта басмалангандыла. Аны хайырлыгыны юсюнден а – бири да угъай. Мен аны уллу кемчиликге санайма», - деп. Берклиде Калифорниялы университетни алимлери ол

Беш жыл мындан алгъа уа Эрттегили Египетде жюзюмню тирлигини иги кесегинден чагыр хазырлагандыла! Анга литература эм археология шартла да шагъатлык этдиле.

Болсада биологла ол теория терс болганын кёржюзтген шартла тапхандыла. АДН4 фермент 70 миллион жылны

Жашла, бек башы, терк эсирмезгеци!

Америкалы биологла былай оюмгъа келгенди: ол кезиуге хауа кьургъакъ, аш да аз бола тебирегенди. Аны себепли бизни ата-бабаларыбыз жерге тышген жемиле бла кечингенди. Чирип башлагъан кегетледе уа спирт болганды. Маймулла, келню жарык этдириучу жемиледен ашап, эсирмей къалгандыла.

Андан ары не болганын а ким да биледи: «Ариу-чугъум, тышюп, нёгерлерим бла бир олтурайым», «Жашла, келигиз ол бирси терке барайыкъ, анда кьайгыбызны чачарча затла бардыла...» Кьайгылары алай бла чачууна ма ол амалы кёллендиргенди бизни ата-бабаларыбызны жерге терк-терк тыше тургъа, арда уа аягы юсюнде жюрюрге да.

Андан ары аны адам бола барууна жолу да белгиледи: маймулланы бек кючюлери, чирген бананланы ашап эсирмегенле (оруслу эр кишиле бек багъалагъан ол ышан андан бери келе кёреме) сау къалгандыла. Нек дегенде терк окуна эсирип къалгъан приматла жыртыч жаныуарлары ауз къабынлары болгандыла. Алай бла кючюл маймулладан туугъанлары къанлары АДН4 фермент сингип болганды.

Кертиди, алимле айтханнга кёре, маймулла жерге «ичги» излей тышгенди, деген оюмну алыкъа кыаты тинтирге керекди. Болсада, анга ийнарыча бир зат а барды!

Ярослав КОРОБАТОВ.

Шёндю уа, нек эсе да, аракъы адамны маймул сыфатха жетдиреди.

жартылыкны кетергенди. Ала адам улуну жаратылууна юсюнден илмуда революциягъа санарга боллукъ жангычылык тапхандыла.

Иш а неден башланганды. Америкалы генетикле жетеуленге (публикацияны алай бир автору барды) этил спирит ичирип, адамны аш орунунда аны жарашдырган АДН4 фермент къалай тюрленгенине кьарагандыла.

Чагыргъа дери не зат ичгенди?

Алимле 70 миллион жылны ичинде жаныуарлары 28 тюрлюсюнде «алкоголь» генле къалай тюрленгенлерин билдире суйгенди. Алай ген башха приматлада да барды, алай алкогольну адамча аланы бири да, адамгъа ушагъан маймулла окуна кётюралмайдыла. Ол тишируулагъа окуна мартидини кёл ичгерге онг бередиди. Сёз ючюн, эркек орангутанг аны тишируу тенгли бир ичсе, эсин ташламай кьоярыкъ туююл эди. Ол алай адам кегетле жыйыудан бла учулуудан, жерни жарашдыруулагъа кечгенден сора болганды, кеф этдириучу ичгиле да ма ол заманда чыгъа башлагъандыла деп, алимле кёл заманы алай сунуп тургандыла. Ол а 10 минг жыл мындан алгъа болганды.

ичинде жаланда бир кере тюрленгенин ачыкълагандыла. Ол а мындан 10 минг жыл угъай, 10 миллион жыл алгъа болганды эмда бурунгуула спирт ичгилени кьайгырмай ичерча этгенди. Ма ол кезиуге бизни кьуйрукълу ата-бабаларыбыз уллу революция этген кёреме: ала теркеден жерге тышюп, эки аякларына сюеле башлагъандыла.

Сёз ючюн айтханда

Пилни мардасы - 5 шеша аракъыды

Маймулладан башха жаныуарлары аш орунлары спиритни иги жарашдырмагъанына да кьарамай, ала да ичерден артха турмайдыла. Сёз ючюн, бир-бир циркледен кышда жаныуарлары ашларына алкоголь кьошадыла, ала сууукъдан ауруп къалма-сынла деп.

Ярославльде пиллеге алай «дарманны» бир чыккыр суугъа 5 шеша аракъы кьошуп жарашдырадыла. Пилни ауурлугу орта эсеп бла 5 тонна болганын эсге алсакъ, анга жетген юлюш адам ичген 50 граммгъа тенгиди.

Ивановадагъы зоопаркда японлу макакалагъа кюн сайын беш уллу къашыкъ кагор ичиредиле. Нижний Новгород шахарда «Лимпопо» деген энци иели зоопаркда уа зурбгъа 150 грамм аракъы бередиле. Туюлеге да ма алай бири жетеди. Ол учрежденилада ишлегенле аракъы ичген жаныуарлары адамлагъа ушай баргъан ышанларын бир да кёрмегенбиз дейдиле.

Болсада итле бла бардырылгъан тинтиуге алкоголь жаныуарлагъа адамладан эсе уллу хата салганын кёржюзтгенди. Сёз ючюн, кюн сайын ашына 30-50 грамм спирт кьошулуп тургъан такса беш айдан кьыйын алкогольизм ауруудан ауруп ёлгенди. Бал чибинле кеслерини араларында алкогольизмге кьажау кыаты кюреш бардырылгъанлары белгиледи. Ачыгъан балаууз жыйгъан кеф бал чибинни къалауурла бал батманнга жибермейдиле, бир-бирледе уа аны аякчыкларынын окуна къабып юзедиле.

«Комсомольская правда» газет

Грек-рим тутушуу

Доммакъ майдал алгъанды

Москва шахарда грек-рим тутушудан Россейни кубогуна команда эришуле ётгенди. Мордовияны жыйымдыкъ командасыны санында эрише, Элбрус районну сабий-жаш тёлю спорт школуна окуучусу Локияланы Мурат доммакъ майдалны алгъанды.

98 килограмм ауурлукъ категорияда ол төрт сермешден ючюсюнде хорлагъанды, аны бла Мордовияны командасына жетшимли болуруна уллу кьошумчулукъ этгенди.

Мурат Россейни сыйлы тренери Локияланы Юриде жаруа этеди.

ТЕМИРЛАНЫ Анатолий.

Локияланы Мурат.

Жетишим

Эндрейланы Аслан - аскер кьол туююшде эм кючю

Кёл болмай Ростов областны Новочеркасск шахарында жаш адамланы араларында аскер кьол туююшден Кыбыла федеральны округну биринчилиги ётгенди.

Эришулеге Шимал-Кавказ федеральны округну келечилери да кыатышкандыла. Къабарты-Малкъарны жыйымдыкъ командасыны арасында 70 килограмм ауурлукъ категорияда Огъары Жемтала элни спорт школуна окуучусу Эндрейланы Аслан да болганды.

Финалгъа дери төрт сермешинде ол онглу болганды. Ахыр туюбушде бизни гёжеф Ростов областдан спортчу бла чыккъанды, анда да, хорламгъа талпынуун кёржюзтюп, алтын майдалны алгъанды.

Спортчу 1999 жылда Бабугентде туугъанды. Алты жылдан башлап ол Герийланы Хасанда аскер кьол туююшден жаруа этеди. Сегизинчи классха дери элни орта школунда

окугъанды, Черек районда кадет школ-интернат ачылгъанлы аскер жаны бла билим алыр ючюн, ары кечгенди. Спорт бла тири кюрешеди. Кёл кере спортну бу тюрлюсюнден республикалы, битеуроссей эм халкъла аралы эришуледе хорлагъанды.

ДАДУЛАНЫ Мадина.

Билдирю

Армия окуу юйлеге кирирге итине эсегиз

Къабарты-Малкъар Республиканы аскер комиссариатыны Нальчик шахарда бёлюмю 2015 жылда Россей Федерацияны Кьоруулау министрствосуну эмда башха министрстволаны бла ведомстволаны бийик билим берген окуу юйлерине кирирге суйгенлене сайлайды. Соруулары

болгъанла КъМР-ни аскер комиссариатыны Нальчикде бёлюмюне бу адрес бла келсинле: **Вологеров ор., 26 (алгынынгы Красноармейская ор.)**.

Приём баш, бараз, байрым кюнледе **14.00** сагъатдан **17.00** сагъатха дери **45-чи кабинетде** бардырылады.

Учредитель: Къабарты-Малкъар Республиканы Парламенти бла Правительствоу

Баш редактор АТТАЛАНЫ ЖАМАЛ

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

БЕШПАЙЛАНЫ Муталип (баш редактору орунбасары)
КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан (баш редактору орунбасары)
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь)
ТЕКУЛАНЫ Хауа (жамауат-политика бёлюмю таматасы)
САРАККУЛАНЫ Асият (культура бёлюмю таматасы)

ТЕЛЕФОНЛА:

Редактору приёмный - 42-63-01. Баш редактору орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82. Жууаплы секретарь - 42-66-85.

Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркиндиклерин кьоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июнда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —Н—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Басма эмда асламлы коммуникация жаны бла кырал комитетини компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет «Тетраграф» ООО-ну типографиясында басмаланганды. Нальчик шахар, Ленин аты проспекти, 33

Номерге графикте кёре 19.00 сагъатда кьол салында. 20.00 сагъатда кьол салынганды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:

Османланы Хайса-дежурный редактор;
Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарыны орунбасары;
Зезаланы Лида - (1,2,3,4-чю бетле),
Бийчеккуланы Жаннета - (5,6,7,8-чи бетле) - корректорла.
Тиражы 2100 экз. Заказ № 38

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ
ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар,
Ленин аты проспекти, 5
электронный почтасы:
elbor_50@mail.ru